

Проф. др Милан С. КРСМАНОВИЋ

ЕТИКА СЛОБОДАРСКЕ БОРБЕ КРАЉА НИКОЛЕ I ПЕТРОВИЋА

*„Нека се ѿсѣиде они који су овоѣ срѣскоѣ
краља (краља Николе) назвали издајником,
кад ѿрочиѣјају речи краљеве у ѿроѣласу:
„Аустѣрија је објавила раѣ нашој драѣој
Србији... Објавила ѣа је нама!
Живјели моји мили Црноѣорци!
Живјело наше мило Срѣсѣво!”*

Владика Николај Велимировић

14. марта 1956. год.

Прастаро је сазнање да свака истина једном мора изаћи на видјело. То се може рећи и за тему овог скупа. Јер се овим великим скупом, коначно, отвара безброј питања о једној грандиозној појави, о личности, дјелу и времену краља Николе I Петровића, који, као појава и изузетна снага трајања, врхуни, не само малом и знаменитом Црном Гором већ и Српством у цјелини, па није нескромно рећи – можда и Европом више од 60 година друге половине 19. и првих 20 год. 20. вијека. Са тога становишта, по моме скромном мишљењу, ни један уважени аутор овог скупа, ма коју тему да је отворио о споменутој појави, тешко да је може дорећи својим рефератом. Све то из простог разлога што је тадашња Црна Гора била особен феномен слободарске и чојствено-јуначке истрајности и храбрости. Зато ништа друго није могао бити ни њен знаменити суверен Никола I Петровић, већ врхунско световно и морално слободарско исходиште, како свога знаменитог братства Петровића тако и истовјетне династије и задивљујуће Црне Горе. Но, по правилу, тако снажне појаве не теку глатко, већ наилазе на отпоре оних снага и процеса, који својим бићем и валидношћу не могу је истовремено барабар пратити, те показују и испољавају препознатљиве знаке и акције. Из тога разлога, признајем, ни ја ништа друго не могу чинити на насловљену тему Етика слободарске борбе краља Николе, већ само

отворити нека питања, без обзира на то што су материјалне чињенице за доказе изузетно богате. Истине ради ваља рећи да се у историјском, етичком и сваком другом вриједносном смислу, личности и дјелу краља Николе не може ништа ни додати, ни одузети, јер су то његова личност и дјело дали све довољно велико. Може се, међутим, коначно скинути један вео – оспоравања и заборав, који су били, па и данас јесу, са трагичним посљедицама. Из тих разлога чини се важним рећи да су у свакој политици, на одговарајући начин, присутне филозофија и етика као стратешке мисаоне одреднице њеног смисла и садржаја. Но, у којој су сврси биле присутне и филозофија и етика у некој политици, потврђује реализована историја – СЛОБОДЕ, ИСТИНЕ И ПРАВДЕ, као неприкосновени судија једног времена. Такве своје потврде, на жалост, историја најчешће чини са озбиљне временске дистанце. То омогућава да једном дате истине и правде о цјелини живота и дјела неког субјекта везаног за одговарајућу политику, остају релативно дуго непровјерене, што омогућава дуго живљење и – неистине и неправде (или полуистина) под видом истине и правде.

Ето, са тога гледишта, оцјена о једној личности, његовом животу и укупном дјелу и времену у коме су живјели и развијали се – и живот и дјело – о којим су, умјесто истине дате полуистине, а умјесто историјске тачности – сурогати историје. Изгледа да се оваква оцјена добро слаже са казивањима о личности и дјелу краља Николе Петровића и Црне Горе, о неким периодима тога времена.

Но, као што наука, узевши уопште, своје спознаје темељи на неспорним материјалним чињеницама и научној методологији спознаје таквих чињеница, сигурно је да, филозофија и етичка мисао, своје тврдње приближава таквом начину спознаје, без обзира на то што по својој особености нису – егзактне науке. Оне, међутим, можда, и више од неких других научних дисциплина, користе историјске чињенице и факта, као и неспорну вјековну људску мудрост, да продру у суштину ствари – *in medias res*, да процијене важне моралне вриједности, њихову суштину и поријекло, њихова стварна и дата тумачења, те нарочито означене вриједности.

Вријеме од физичког нестанка краља Николе I Петровића довољно је дуго, да се са значајне историјске дистанце може, и мора, историјски освијетлити и етички оцијенити његова личност и дјело. То је утолико важније ако се зна да је вријеме дуге владавине књаза и краља Николе Црном Гором било једно од пресудних времена Српства у цјелини, а Црне Горе и Србије посебно. То је вријеме турског и аустријског ропства и слободарског исхода Српства. То је вријеме кројења судбине Српства и карте Европе.

Никола I Петровић, краљ Црне Горе, није био само неспорни реализатор историјског исхода Црне Горе 1878. год, већ на много начина и Српства у цјелини. Његове идеје и дјело владавине дуге скоро 60 година, нијесу само његове и Црне Горе, већ и Србије и Српства у цјелини. Зато су историја, а филозофија

и етика посебно, велики дужници да преиспитају своја досадашња казивања, да их подвргну својој научној немилосрдној критичкој провјери и да отворено кажу: у којој је мјери досадашње казивање о тако великој историјској личности – простором мале, а вриједносно грандиозне слободарске Црне Горе – цјеловито и потпуно објективно дато, а посебно историјски истинито и етички праведно.

У овоме времену, како се често каже, спознаје коначних истина, постоје бројне чињенице које такав захтјев – провјеру оцјена о личности и дјелу краља Николе, оправдано постављају:

Прво, Краљ Никола I Петровић је својом свестраном државничком филозофском и етичком мисли и слободарским дјелом – био и остао свеукупно умно и практично исходиште знамените куће и династије Петровића, која је врло успјешно, пролазећи између Сцила и Харибди, водила Црну Гору и владала њеном судбином, више од 230 година. А за све то вријеме – храбрила, подстицала и чувала Српство.

Друго, династија Петровића, која се неславно завршила са Краљем Николом, није само властито црногорско исходиште, већ цјеловито исходиште Српства од Косова па до Карађорђа, носећи непрекинуту идеју и дјело слободарства у Српству у цјелини.

Треће, Црна Гора у времену књаза и краља Николе, од 1861. год. па све до свога нестајања 1918. године, скоро да није имала слободарских пораза, ако се изузме 1916. и 1917. година. Но, ни тада Црногорци нијесу мировали, имали су један од најснажнијих слободарских покрета у Српству. У Црној Гори је било око 6.000 комитских устаника а у иностранству око 16.000 наоружаних војника, који су се борили у јединицама савезничких армија, а којима није било допуштено да дођу и боре се у својој отаџбини. А све то ради несрећног династичког престижа у Српству.¹

Четврто, вријеме од скоро 80 година, од нестанка краља Николе и самосталне Црне Горе, ваљда је довољно дуго, да се може, и рекао бих – коначно мора, рећи пуна истина о односу владајућег већинског Српства, а посебно Србијанског фактора, према слободарским тежњама и дјелима краља Николе и његове Црне Горе. Како рече владика Николај Велимировић, у писму Јевту Ружићу 14. марта 1956. г. „Нека се стиде они који краља Николу назваше издајником ...”² А истине ради ваља рећи, било их је доста и у Црној Гори и у Србији посебно, и то великих и значајних имена.

¹ Види о томе: Др П. Шоћ, *Црна Гора за њоброј Солунског фронтџа*, Бгд. 1929, стр. 7.

² Ј. Ружић, Наведено дјело, стр. 39-45; те посебно: М. Коматина, Исто, стр. 148-149 и даље – о ударцима Српске владе краљу Николи и првој издаји Француза, Енглеза и др – да Црна Гора нестане са карте Европе.

Петто, пошто они који су изrekli ту страшну оптужбу и нанијели велику увреду, не само личности краља Николе већ и Црногорцима и њиховој славној војсци, нијесу више међу живима, те се не могу стидјети, има, на жалост, не мало оних живих, чак и међу млађим генерацијама, који неке страшне спрдње Милошеве (Обреновић) и млађих након Милоша, чије идеје неки и дан-данас настављају, не знајући да је то све давно смишљена и исконструисана неистина од тако великих имена наше историје и културе, да је њихово спомињање скоро неприкосновено и дан-данас.³ Они понекад безобзирно пласирају неистине према црногорској историји и стварности. Пошто то може имати врло неугодне последице, то су и јавни и лични субјекти дужни да се чињенично и акционо супротставе таквој пракси. Јер, Црногорце није никад нико хранио због лењости, нити бранио због неспособности, ни ослобађао. Увијек су то они сами иако на стијешњеном простору и малим снагама, али врло успјешно чинили.

Шестто, постоје бројне угледне студије, чак и најновијег времена, које и дан-данас оптужују краља Николу, Црну Гору, а посебно Црногорску народну војску, за издају и „женско” неуко и кукавичко држање у I свјетском рату. На темељу тога се, навиком Милоша Обреновића, како га ослика Вук Караџић, праве спрдње са Црногорцима и црногорском историјом. Тиме се не само наноси увреда њиховим историјским и етичким вриједностима, већ чини непроцјењива љага и велика штета историји и култури Српства у цјелини.⁴

Седмо, може се краљ Никола оптуживати за – мегаломанство, себичност, пристрасност, за владајући апсолутизам и, можда, сличне особине, које, не ријетко, имају тако велике личности.⁵ Али се не може и не смије оптуживати и оспоравати за исказану: безграничну оданост слободи Српства и опстанку Црне Горе; за мудро државничко понашање у пословима судбине и одбране Црне Го-

³ Јевто Ружић, знаменити ратник из Мојковачке битке, и заробљеник из Југословенске краљевске војске 1941, написа и објави шест књига, у којим изузетно документовано изложи историју Црне Горе и њене војске. Он за писце неистине и тужиоце Црногораца и Краља Николе наведе: генерале Петра Пешића и Миливоја Зечевића и др Владимира Ђоровића, Стевана Јаковљевића, Бранислава Нушића, др Владана Ђорђевића, иза којих су каже – због династичке превласти Карађорђевићи и Никола Пашић.

⁴ Слично Ј. Ружићу, истовјетне и сличне доказе износи и Божо С. Вуковић, такође краљевски официр, у књизи „Рат Црне Горе против Турске и Бугарске и рад Црне Горе на унији са Србијом”. Он на стр. 179. наводи Наредбу Врховне команде Српске војске, са потписом војводе Мишића, о окупацији Црне Горе 1918. год. Види, Исто, стр. 179. Цетиње, 1971. године.

⁵ Насупрот поменутиим клеветницима, иступали су: Јаков Игњатовић, Љуба Ненадовић, Милорад Медаковић, Ђура Јакшић и др. Види: М. Коматина, *Црна Гора и Српско питање*, Беране 1996. год., стр. 93.

ре; за јуначко војничко примјерно понашање и учествовање у борбама и бојевима; за стално, константно и упорно подстицање сваког дијела Српства, а Србије посебно, на слободарске и ослободилачке акције; за непрестане напоре да изгради и ојача фактички углед Црне Горе и Црногораца, као људи, као ратника и као народа. По тим својим тежњама, акцијама и поступцима, он је, без сумње, јединствена личност не само Црне Горе и међу Црногорцима, већ и у Српству у цјелини.⁶

Јер, краљ Никола је био неуморни ратник, слободар, јунак и патриота, прегалац и покретач јуначког чојственог и часног понашања црногорских и српских људи и ратника, поносан и мудар државник и неустрашиви бранилац слободе и достојанства Црне Горе, Србије и цјеловитог Српства. То су оне ријетке моралне врлине државника и ратника – слободара, које се сврставају на највиши пиједестал етичности. Он је и узорна умна и духовна величина, једна међу величинама духовног стваралаштва братства Петровића, каквог Српство није имало, бар не у другој половини 19. вијека и првих 20 година 20. вијека. У томе и таквом исказивању Књаза и Краља Николе имао је видну улогу један од најмудријих, храбрих и часних Црногораца његова времена – знаменити ускочки и дробњачки војвода и бан Новица – Ноко Церовић.

Једна од ријетких моралних особина државника и ратника – поштовање противника, – неспорно је била везана за име и личност краља Николе. То се нарочито исказало у ослободилачким ратовима 1875. до 1878. године, а нарочито након знаменитог боја на Вучјем долу.⁷

Логично је да се и краљу Николи Петровићу могу приписати и неке неприхватљиве и упадљиве људске склоности. Али оне не могу измијенити слику битних етичких врлина које су потврђене. Но, таквих покушаја оспоравања етичких врлина има и данас, у којима се он назива излапјелим старцем и дефетистом, баш у данима највеће кризе Црне Горе, кад је Никола Петровић све жртвовао за спас Србије и Српске војске.⁸

Осмо, да су којом срећом својевремено схваћене и прихваћене, колико се могло, а могло се, настојања и тежње краља Николе према Херцеговини и Босни, нарочито у вријеме Херцеговачког устанка, а посебно 1914. године, у борбама око Сарајева, на Романији и Дрини, те да није било погубног утицаја пу-

⁶ Види: М. Коматина, наведено дјело.

⁷ Види: Запис Подгоричке скупштине 1918. год, у Каталогу Војног музеја, из 1994. год, као и у Каталогу ове установе „Цер, Дрина, Колубара 1914” у коме се, на недопустив начин, говори о Црногорској народној војсци на стр. 13.

⁸ Види: *Мојковачка ојерација*, Београд 1997.г. стр. 328-340.

ковника Петра Пешића, итд, вјероватно данашња стварност у Босни и Херцеговини не би била таква каква је, већ много изгледнија за Српство.

Девеџо, слободарска етика мора, коначно, да из укупног дјела и лика Краља Николе и црногорске историје његова времена извуче бар минимум битних вриједносних одредница. На то упућују: показана свијест краља Николе о моралним схватањима и сазнањима о слободарским циљевима и потребама Црне Горе и васколиког Српства; свијест о његовим властитим моралним осјећањима државничке дужности – да се као владар Црне Горе бори свим могућим средствима за слободу и ослобођење поробљене српске браће; свијест о моралном понашању у циљу остваривања слободе Српства, итд. Тај захтјев намећу и принципи моралне слободарске етике, који су исказани као принципи чојствено-јуначког неузмака поуздане узданице Српства, које је књаз и краљ Никола показивао скоро константно према слободи Срба и под турском и под аустроугарском влашћу. Као принцип његове етичке правичности је схватање да цијело Српство мора дати конкретан властити допринос своме ослобођењу. По константном схватању краља Николе то нарочито морају показати Црногорци у Црној Гори и Србијанци у Краљевини Србији, а и сви други. Краљ Никола такву борбу за слободу сматра својом превасходном дужношћу, али да то чине и сви дјелови Српства, а нарочито владари у Србији, што је ишло са промјенљивом срећом.

Изгледа да је баш у тим мисаоним и практичним етичким одредницама књаз и краљ Никола био најмање схваћен као фактички искрен и неспоран борац за слободу васколиког Српства. Јер, друга српска – србијанска страна, увијек је у таквим настојањима Николе Петровића видјела тежњу за престиж и могуће угрожавање властитих владарских интереса. То осјећање се скоро параноично показивало у односу на Црну Гору и Николу Петровића, скоро од свих послјије Карађорђа, изузев нешто мало времена кнеза Михаила. Као да се у Србији брзо заборављала мисао војда Карађорђа, и као да је са његовом главом била дефинитивно посјечена, упућена Петру I Петровићу: „Ви сачувасте витешку част Српства и ви сте данас свима Србима одбрана и преславна дика. Ви осјећате боље сласт слободе и независности...”⁹ Краљ Никола је заиста високо цијенио сласт слободе и независности своје Црне Горе. Али, не мање чинио и желио да то стекне и цијело Српство.

Десеџо, црногорска слободарска борбена етика, баш из времена краља Николе, није још потребно уважена, па бројни владајући тимови, од његова времена до данас, исказују тешко прихватљива схватања. То је, на жалост, доста чинила и научна и нарочито едукативна пракса. У томе је велик дуг праве научне

⁹ Види: „Време” од 18. III 1934. год. Расправа др Алексе Ивића.

друштвене мисли. Нарочит дуг има српско-црногорска војна едукативна пракса, и то још од 1918. године, па све до данашњих дана. Јер је краљ Никола био знаменита војничка храбра и чојствена величина, чија морална дјела, као војсковође и ратника, могу свима служити на част и као таква бити важно средство вољног подстицаја генерацијама војника. Јер, лако је било бројним војсковођама са бројчано великом и модерно наоружаном војском добијати побједе. А нико није као Никола I Петровић то константно чинио са бројчано малом и слабије од противника наоружаном – Црногорском народном војском. То су чињенице над којим би се, коначно, морали да замисле неки наши стратежи, који то упорно заобилазе и ниподаштавају. Зато краља Николе, као неспорне војничке величине, нема нигдје, ни у историји, ни у етици којим се васпитавају генерације војника. Карађорђевићи од 1918. год., па све до своје пропасти, не само да су га игнорисали, већ и плански клеветали и забрањивали. Јер су се, изгледа, и њега мртвог плашили, иако су били дио његове крви. Комунисти су то чинили – из идеолошких разлога, а да ли само због тога? А ови садашњи, изгледа, још нијесу начисто – шта би ваљало чинити! Одговор је јасан: показати пуну историјску истину и моралну величину у укупном дјелу краља Николе. Тиме би наша војна едукативна пракса била више ослоњена на неспорне вриједности и потпуније инспиративна за нове генерације. Но, изгледа да је овоме слична и свака друга едукативна пракса у Црној Гори и Србији. О томе би, заиста, већ једном ваљало размислити.

Ако етику схватамо као битну филозофску и социолошку дисциплину која испитује циљеве и смисао моралних хтјења и чињења, утврђује темељне критерије за вредновање моралних чинова, те изворе и заснованост практичног морала, онда и етика као таква и етичари, а са њима заједно и филозофи и историчари, кад се ради о личности и дјелу краља Николе, имају шта чинити. Ту се, прије свега ради о третману и разради слободарске борбене етике краља Николе и његових Црногораца. Неки врли писци едукативне и друге литературе то понекад и кажу за Црногорце – истакну њихова морална својства и неке чинове, али краља Николу и његово дјело – не спомињу! А циљеви и морални смисао мисли и дјелања краља Николе су јасни: памећу и чојствено-јуначком праксом тражи и остварује властито српско ослобађање. Зато слободарска борбена етика краља Николе своје темељне критерије за вредновање моралних чинова и дјела мора чинити на исказаним особинама његове личности и богатог борбеног моралног дјела, које је неодвојиво од слободарских борбених тријумфа Црногораца у биткама и бојевима вођеним под његовом командом. Све од његовог доласка на црногорски пријесто 1860. па до закључно са Мојковцем 1916. године, то су биле године црногорског чојствено-јуначког јуришања у борбама и бојевима за властито и укупно српско ослобађање. Та храбра слободарска ратничка војска била је вјешто и врло морално предвођена књазом и краљем

Николом. У свим тим борбама и бојевима темељни морални принцип који је у својим командама, наредбама и прогласима дефинисао краљ Никола и практично усмјеравао личним учешћем био је – принцип моралног и фактичког неузмака од циља и намјере ослобађања и дјелова и цјелине Српства. Изузетак је само жалосни период у коме је својом деструкцијом Петар Пешић и његови налогодавци, довео до краха и Црногорску народну војску и борбену слободарску праксу краља Николе. Ту се, изгледа, оронули краљ дефинитивно помирио са невиђеним притиском и деструкцијом – да нестане и он и његова војска и држава. То је тај неморални чин чињења свега и свачега против једног моралног владара и његове морално ненадмашне војске и државе.

Ако феноменологија утврђује разлику између привида и истине, онда је већ крајње вријеме да она, и друге дисциплине, кажу пуну историјску и етичку истину – о великом феномену храбре Црногорске народне војске и њеног неспорног јунака краља Николе. Разумије се, такав књаз и краљ могао је објективно израсти само из традиције свога знаменитог братства Петровића и ненадмашног слободарски прегалачког народа и његове војске. Баш у циљу те истине мора се разоткрити тај привид и та бачена љага и неистина коју изрекоше у својим казивањима неке угледне личности Српства. То је утолико важније ако се зна да је од таквог третмана личности Николе Петровића и његова дјела имао велике штете и црногорски и васколик српски народ. Јер је судбина и једног и другог, и сваког њиховог дијела, увијек била у црногорској свијести – вазда заједничка! Баш онако како то каза краљ Никола и његова влада: „Објављен је рат Србији, – објављен је Црној Гори... Србија може рачунати на братску и неограничену помоћ Црне Горе, како у овом судбоносном часу, тако и у сваком другом. Зло и добро нам је заједничко. Судбина Србије је и наша ...”¹⁰ Од времена када су настале ове мисли, њихов смисао се није измијенио. То је основа заједничке етике српског и црногорског народа, коју је тако снажно утемељио својим ликом и укупним дјелом књаз и краљ Никола I Петровић. Зато, може се (и мора) оцјењивати са становишта слободарских идеја које је ова необична личност стварала и пласирала; на резултатима слободарске праксе коју је развијао; на показаној умности и моралној суштини његова обимног писаног дјела, па коначно, и на посљедњим његовим идејама и порукама Црногорцима и Српству у цјелини.

На сву срећу за истраживаче етичког смисла дјела краља Николе постоји обимна грађа на којој то треба чинити. Јер, таква етичка мисао дефинитивно мора угледати свјетлост дана и бити практично присутна у друштвеној пракси и процесима васпитавања генерација. То је дуг и обавеза коју морају реализова-

¹⁰ Види: Јагош Јовановић, *Историја Црне Горе*, стр. 411-418.

ти одговорни субјекти. То је утолико важније ако се схвати да не само Црна Гора већ и Српство у цјелини од појаве до краја живота краља Николе није имало такве владарске прегалачке мисаоне и практичне личности, која је у цјелини општем добру народа могла више користити. Она то, у много чему, може и данас, ако се добронамјерно и научно неспорно приступи послу, ако се критички одаберу и афирмишу све битне филозофске и етичке чињенице, и ако се потисне пракса заобилажења опште важних вриједности које носе личност, дјело и вријеме краља Николе. То је посебно важно чинити, *ако се уважи чињеница да се Краљ Никола константно залагао за недјелјиву цјелину Српства и српског историјског и националног интереса*. То је чинио у толикој мјери, да му је то допринијело силаску са историјске и владарске сцене. Зато би и са етичког, и са сваког другог становишта, било корисно уважити то тражено јединство и интерес Српства, а нарочито у просторима садашње заједничке – српско-црногорске државе, која је њихова заједничка отаџбина, *значајно йлаћена и укућним дјелом краља Николе*. Јер таква отаџбина – Савезна Република Југославија – објективно најбоље служи за исказивање и заштиту заједничких државних, националних и других слободарских интереса Црногораца и Срба. У томе и јесте актуелни смисао лика и дјела краља Николе, *његовог тражења јединства и највишег међусобног брајског йошћовања и уважавања*, баш онако како то каза Карађорђе својом знаменитом поруком Петру I Петровићу, владици и владару црногорском.¹¹ Зато је евидентна савремена потреба – друштвених, научних и, нарочито, едукативних субјеката, да, на темељима неспорне истине младим нараштајима покажу све истине и неистине о личности и дјелу краља Николе. На томе правцу непроцењив је допринос Црногорске академије наука и умјетности која уприличи овакав високи скуп науком крунисаних глава, који ће томе циљу – добро послужити. Ради афирмације пуне истине о краљу Николи, његовом дјелу и времену, било би корисно показати тенденциозна писања која у својим опусима учинише генерали Пешић и Зечевић и писци: Ћоровић, Ђорђевић, Нушић, Јаковљевић и др. То неће умањити објективну вриједност ничијег писаног дјела, али ће допринијети слободарској историјској истини и сигурно бољем разумијевању безбројних субјеката у Српству у цјелини. То би била не-

¹¹ У посљедњих неколико година дато је више свјетла на догађаје из ослободилачких и I свјетског рата. Но и ту се, не ријетко, могло запазити извјесно „заобилажење и потискивање” много чега вриједног везаног за Краља Николу и Црногорску војску. То чине и појединци аутори каталога важних изложби историјских докумената у текстовима који их прате, а и писци неких саопштења. Ако се то некад чинило ради користи династичком престижу, данас од тога има само штете за све. Види о томе Каталог изложби већ спомнутих у Војном и Музеју Југославије.

ка савремена наравоученија за сва нова чињења и нечињења.¹² Јер, тачно приказивање времена краља Николе и потпуно историјско и етичко приказивање догађаја, може само још снажније допринијети афирмацији слободарске етике српског и црногорског народа и укупној културној и националној хомогенизацији нашег друштвеног бића. У томе је улога историјске, етичке, филозофске и друге научне мисли незаобилазна. У томе је и њихов појединачни и заједнички дуг према приказу и оцјени – лика, дјела и времена трајања књаза и краља – Николе I Петровића.

ЛИТЕРАТУРА

- Никола Петровић, *Цјелокућна дјела*, „Зубља”, Подгорица 1910. год.
- Н. Ракочевић, *Црна Гора у I свјетском рату*, „Обод” Цетиње 1969.г.
- Н. Ђоновић, *Црна Гора њрије и њослије уједињења*, „Политика” 1939. године, Београд.
- Н. Шкерковић, *Црна Гора у вријеме I свјетског рата*, Титоград 1963.
- Јевто Ружић, *Црна Гора у данима кризе* (и друге књиге), Цетиње 1994. године.
- В. Ђоровић, *Велики рат Србије*, Београд 1924. године, који на једном мјесту каже: „Црногорци су се слабо борили и Ловћен су женски бранили...”!
- Гавро Вуковић, *Мемоари*, Цетиње – Титоград 1985. год.
- Божидар Вуковић, *Рат Црне Горе њрошњив Турске ...* Рад Црне Горе на унији са Србијом, Цетиње 1971. год.
- А. Драшковић, *Ратовање Црногорске санџачке војске 1915/1916.г.*, Мојковачка битка, друго издање, „Стручна књига” Београд 1991.г.
- Ј. Ружић, *Скадар и Брегалница*, Минхен 1964. г.
- В. Пешић, *Патријархални морал Црногораца*, Титоград 1986. год.
- Станоје Станојевић, *Историја српског народа*, Загреб 1926. год.
- С. Оровић, *Морално васпитање*, Војно дјело 1962. год.
- М. Добричанин, *Етске њесме Србије и Црне Горе*, Бгд 1995. год.
- Т. Баковић, *Дейресивни оштимизам Црногораца*, Бгд 1994. год.
- А. Стошић, *Велики дани Србије, 1914-1918*, Бгд 1994. год.
- Љ. Домазетовић, *Ликови и дјела славних војсковођа*, Бгд 1992. год.
- М. Коматина, *Црна Гора и српско њишање*, Беране 1996. год.
- *Мојковачка ошерација 1915-1916*, Бгд. 1997. год.

¹² Види посебно, Коматина, цитирано дјело, стр. 78 и 95.

Prof. Milan S. KRSMANOVIĆ, D. Sc.

KING NICHOLAS I PETROVIĆ AND HIS ETHICS OF FREEDOM

Résumé

King Nicholas I Petrović, his personality and his deed, and the epoch he lived in marked in a very special and remarkable way the history of the second half of the 19th century and the first twenty years of the 20th century. As a rather unique subject of research, he may help us in reaching some fundamental ethical knowledge. If ethics, for the purpose of research of moral values treats, first of all: a specific shape of conscience, makes explicit attitudes and brings judgements; if it determines principles and establishes rules; if it praises virtues, its sources and grounds; searches for moral facts and moral subjects; if it analyses moral practice in order to be able to define honorable (and dishonorable, as well) moral acts – there we have then, a true historical example, a remarkable figure, not only in Montenegro, but among all the Serb states, who represents an extremely valuable subject to help us in conducting such a research. Honorable and respectable historical and ethical deeds which should, by no means, be disputed, prevails in the character of Nicholas I Petrović, who by its thought, deeds and outstanding practice of a sovereign - had been at the summit of a small and famous Montenegro for almost 60 years of his successful and tragically-ended reign.

Such an ethical beauty of coming to the famous Montenegrin throne of a young and educated Prince, his honorable life and his tragic ending, together with his beloved Montenegro, has to be finally presented in a genuinely historical manner and evaluated and analyzed from an ethical point of view. Because, it is almost imperative to say now: not only such a famous personality, the grandeur of his deeds and love for freedom are that matter, but the very essence and historical and ethical meaning of existence and disappearance of an extraordinary European and Serbian subject – Montenegro, of Montenegrin army and Montenegrins of the time of King Nicholas which deserve that a historical and ethical debt of truth and justice be finally paid off. It is ethics which can and has to, finally, reveal and evaluate – a freedom-loving ethical conscience of the Prince and the King of Montenegro, his numerous principled attitudes and honorable judgements of freedom and liberation; his principles of struggle for liberation and wise rules of political struggle and the process of conquering the freedom of Serbs; to emphasize so many exemplary acts of highest respect: on the battlefield - of a heroic army commander, among Serbs and Montenegrins – of a brotherly and freedom-loving man, in politics – of a wise, skilful and brave politician, also of a gifted and fruitful poet and philosopher, and in practice - of a diligent and zealous worker and promoter.

In order to be able to do all these, ethics should, in the interest of a historical truth, give an evaluation of so many disgraceful acts done both against the Prince and King Nicholas and Montenegro by those much more powerful and mighty, as well as understandable weaknesses and temptations of a man and a statesman. It means that ethics has to say moral sanctions for such acts.

In this work, we have endeavored to deal with the distinction between the truth and illusion; to reveal the reasons for such a long period of silence and deliberate disregard and shameful deny of the work and life of this Montenegrin sovereign, what has, objectively speaking, caused great damage to the culture and history of not only Montenegro and Montenegrins, but of the Serb nation in general. To conclude, such an ethical approach presented here, may also serve as a MORAL for all new generations, drawn from a rich historical experience.